

Musik på stenåldern

Bland det som är allra svårast att föreställa sig om forntiden är kanske musiken. Hur lät det, vilka instrument hade man och hur var tycke och smak? Idag baseras det mesta av vår västerländska musik på en skala av 8 toner med dur och moll som låter "rätt" i våra öron. Vem vet vilka harmonier som ansågs välklingande på stenåldern?

Vad är musik?

Vad är egentligen ett musikinstrument? Frågan kan tyckas dum, men de rester av föremål som arkeologer finner är oftast inte satta i ett självklart sammanhang. Ett halsband med rasslande ben kan vara ett instrument, eller kanske bara en prydnad? Det är svårt att avgöra vilket 8000 år i efterhand.

Det står dock utom allt tvivel att även stenåldersmänniskorna utövade musik. I världens alla kulturer finns former av musik även om utövande, instrument och musikalitet varierar. Ibland kan musik skilja sig så mycket mellan olika platser och världsdelar att den för ett främmande öra inte ens uppfattas som musik utan kanske som oljud. Den musik vi är vana vid i Norden idag är exempelvis mycket olik traditionell kinesisk opera eller Uigurisk strupsång.

Vad som lät vackert i stenåldersmänniskornas öron är förstås omöjligt att svara på. Arkeologer kan visserligen finna rester av troliga instrument, men rytmer, harmonier och melodier är borta för alltid. Ett instrument som alla människor har tillgång till är dock den egna kroppen; rösten för sång och ljud samt händer och fötter för rytm.

Musikinstrument i arkeologiska fynd

Att tolka musik arkeologiskt är mycket svårt, men försök görs trots allt. I gravar från stenåldern har ett flertal instrument påträffats, de mest tydliga är flöjter av djurben. Fågelben är naturligt ihåliga, och man har lätt kunnat tillverka både enkla visslor och riktiga flöjter av dem. Tyvärr är de ofta skadade efter att ha legat i jorden i flera tusen år, och man får till viss del gissa hur de konstruerats.

De flesta flöjter har varit kantblåsta (som när man blåser i en flaska), men det finns också exempel på flöjter med s.k. spaltflöjtskonstruktion (som en blockflöjt) från senare delen av bondestenåldern.

Man tror att stenåldersmänniskorna använt trummor och olika slag- och rasselinstrument. Från senare delen av stenåldern har man funnit vad som tolkas som en trumkropp i keramik, trumskinnen är dock borta sedan länge. Det är ovanligt att hitta hela keramikkräml från stenåldern, så det är svårt att veta om detta varit en vanlig eller ovanlig trumma. Rasselinstrument har man lätt kunnat tillverka både i trä och i djurben. Genom att skära tvärgående skåror i ett stort ben från gris eller ko får man ett bra underlag för att spela på (som att spela på tvättbräda/shuffleboard). Arm- eller fotband med uppträdda benplattor eller fågelben kan ha varit en effektiv ljudkälla vid dans eller i vardagslivet.

En annan tänkbar ljudkälla är ett instrument som blivit en utveckling eller bieffekt av pilbågen. Den spända bågsträngen ger ett bra ljud ifrån sig. Genom att ha strängen delvis i eller strax utanför munnen, och variera munhålans storlek och form, får man dessutom fram olika toner när man knäpper på strängen.

Ett instrument som använts över hela världen i olika former är den så kallade vinaren eller brummaren. Den består av ett platt föremål som svingas runt i luften i ett band och ett surrande ljud uppkommer. Här i Norden verkar brummaren ofta ha bestått av ett spetsovalt, tunt stycke av trä, horn eller ben. Från Kongemose i Danmark har man funnit en brummaren gjord av ben och fäst i en rem av tuggade älgsebor. Den tillverkades för ca 4500 år sedan, 2500 f.Kr.

Nöje, kult eller arbetsredskap?

Just Kongemosebrummaren är ett av de föremål som forskarna ansett som ett rent musikinstrument, alltså ett föremål som endast har den funktionen. Om man spelat på pilbågen, var den då ett instrument eller ett jaktvapen eller både och? Vilken funktion tillverkades den för att ha? Samma resonemang gäller om man trummat på sina krukor, om man använt gamla ben som tillfällig flöjt eller om dekorationerna på klädedräkten använts som ackompanjemang förutom som prydnad. Brummaren från Kongemose verkar vara ett tydligt bevis på att stenåldersmänniskorna tillverkat instrumentet för musikens skull.

14000
f. Kr.

Issmält-
ningen

12000
f. Kr.

Boplatser

11000
f. Kr.

Mammuten
dör ut

8000
f. Kr.

Svealand
isfritt

4700
f. Kr.

Keramik

4100
f. Kr.

Sädes-
odling

2800
f. Kr.

Guld och
koppar

2500
f. Kr.

Egyptens
pyramider

På andra håll i världen

Om man jämför stenåldersmänniskorna i Norden med ursprungliga folkslag i historisk tid (som Amerikas indianer, Australiens aboriginer eller vissa folkgrupper i Afrika eller på Nya Guinea) som levtt på stenåldersvis, så kan man kanske finna likheter. Brummaren förekommer i olika former hos alla dessa folk trots de geografiska skillnaderna. Trummor, rasselinstrument, enkla stränginstrument och framförallt rösten har använts till musik på alla platser. Vad de också har gemensamt är bruket av musik, sång och ljudeffekter i sina religiösa riter. Det är mycket troligt att även stenåldersmänniskorna i Norden haft musik för rituellt bruk. Under bronsåldern visar hållristningar hur människor blåst i stora lurar och horn som arkeologer sedan funnit i Danska, Svenska och Tyska mossar och våtmarker. Det måste rimligtvis ha funnits föregångare inom musiken redan under stenåldern.

Instrument, sång och ljud kan också ha använts som arbetsredskap. Förutom att en båge kan ha använts både till jakt och till musik kan man med hjälp av ljud och rop driva jaktbytet i önskad riktning. Med hjälp av en liten flöjt eller vissla kan man imitera fåglarnas locklåten både för att kommunicera med jaktkamraterna och för att locka till sig bytet.

Arbetstips

- Kan man spela på allt? Hur generös kan man vara när det gäller att beskriva vad som är ett instrument?
- Tillverka en brummare tillsammans med träslöjdlärarna. Det är enkelt och roligt. Brummaren skall gärna vara spetsigt oval och ha ett hål i ena ändan att trä ett snöre genom. Ljudet kommer genom att man svingar brummaren runt i luften.
- Låna CD-skivan "Fornnordiska klanger" (Musica Sveciae) på biblioteket och lyssna på hur ljud och musik från stenåldern kan ha låtit.

- Hur låt världen på stenåldern? Tänk så många ljud som finns nu som inte fanns då. – Tutande bilar, mobiltelefoner, rulltrappor, högtalarröster, elgitarrer o.s.v. Vilka ljud fanns och vilka fanns inte?

- Låna en sten- och bronsålderslåda från läns museet som bland annat innehåller den del rekonstruktioner av instrument från forntiden.

- Försök få tag på musik från olika urfolk. Lyssna exempelvis på inuiternas stämsång, uigurisk eller centralasiatisk strupsång, samisk jojk eller musik från pygméstammarna i Afrika diskutera och jämför olika musiktraditioner.

Att läsa vidare

Det mesta som skrivits om forntida musik i *Norden är forskning* av arkeologen Cajsa S. Lund. Det finns olika artiklar och uppsatser av henne, men mycket står också kortfattat beskrivet i det texthäfte som följer med CD-skivan *Forntida klanger*.

Kulturmiljöer i Västmanland

Det finns inga kända fynd av bekräftade musikinstrument i Västmanland. Detta innebär dock inte att sådana inte funnits. Material som trä, skinn och obränd lera har förstörts sedan stenåldern, och instrument tillverkade av sådana material finns inte kvar.

Naturen bjuder i sig på de råvaror till instrument som inte finns i arkeologiska fynd. Nötskal, pinnar, djur- och fågelben, ihåliga stammar, m.m. Allt kan göras till instrument med stenåldersmetoder.

